

آسیای مرکزی:

وضعیت ارتباطات همگانی در پی استقلال

سعید محمد جعفری

* در سمینار قزاقستان، قائم مقام صدا و سیما، در زمینه آزادی مطبوعات در ایران مطالبی را بیان کرد.

* رئیس رادیو - تلویزیون تاجیکستان که در بهمن ماه گذشته (۱۳۷۱) بازداشت شد، از جمله کسانی بود که در سمینار قزاقستان با دیدی منتقدانه به بررسی تنش میان تاجیکستان و ازبکستان پرداخت.

* روزنامه یومیوری شیمبون ژاپن در آسیا، ۱۴/۵ میلیون نسخه در روز تیراژ دارد، صاحب ۷ هواپیمای اختصاصی است و دفتر نمایندگی آن با ۸۰ خبرنگار در ۴۰ کشور خارجی فعالیت می‌کند.

می‌کنند و مالیات آنها را با نرخهای ترجیحی حساب می‌کنند ولی این سوسید شامل نشریات مستقل نمی‌شود و در محاسبه مالیات نیز امتیازی به آنها تعلق نمی‌گیرد.

* گفته می‌شود بلندپایگان کمونیست گذشته همچنان کنترل وسایل ارتباط جمعی را در کشورهای آسیای مرکزی در دست دارند، ولی این کنترل امروز از طریق شرکتهای بازرگانی صورت می‌گیرد که خود آنها برپا کرده‌اند.

* در جریان کنفرانس، صحبت‌هایی مبنی بر وجود سانسور در مطبوعات و بدرفتاری با روزنامه‌نگاران در کشورهای آسیای مرکزی به میان آمد.

* به همت «یونسکو» و چند ارگان بین‌المللی دیگر، مهرماه گذشته سمینار «ارتقاء وسایل ارتباط جمعی مستقل و کثرت‌گرای آسیا» از تاریخ ۱۲ لغایت ۱۷ مهر ۱۳۷۱ در قزاقستان تشکیل شد.

* تعدادی از روزنامه‌های کشورهای آسیای مرکزی در پی استقلال با مشکل مالی روبه‌رو شده‌اند و در نتیجه از تیراژ و تواتر انتشار آنها کاسته شده‌است.

* دولتهای آسیای مرکزی برای نشریات دولتی سوسید پرداخت

منتشر می‌شود که دست‌کم ۳۰ تایی آنها روزانه هستند.

* قرقیزستان

در این کشور هفت هفته‌نامه مستقل منتشر می‌شود. روزنامه خوب کمونیست در این کشور به نام Kyrgyz Tousu پیش از این ۱۰۰۰۰۰ نسخه در روز تیراژ داشت ولی در حال حاضر هفته‌ای ۳ بار چاپ می‌شود و تیراژ آن از ۱۷۵۰۰ نسخه فراتر نمی‌رود.

* تاجیکستان

گفته می‌شود در این کشور ۱۴۸ روزنامه و مجله تخصصی منتشر می‌شود که از این تعداد، ۴۵ روزنامه ملی، ۷ روزنامه محلی و بقیه تخصصی هستند. ۴۱ روزنامه به تازگی راه‌اندازی شده‌اند و ۱۰ روزنامه به بخش خصوصی تعلق دارد.

* ترکمنستان

در جمهوری ترکمنستان ۷۰ روزنامه و ۲۱ مجله منتشر می‌شود.

* ازبکستان

در مجموع تخمین زده می‌شود، حدود ۱۷۰ نشریه محلی و ملی در ازبکستان منتشر شود. از جمله این نشریات، نشریه‌ای است به نام Uzbekistan Contact که ماهنامه‌ای فرهنگی است و به ۱۲ زبان منتشر می‌شود.

وضع آزادی مطبوعات

این سمینار برای پژوهشگران ارتباطات فرصتی فراهم آورد تا از وضع آزادی مطبوعات و آزادی بیان در کشورهای تازه استقلال یافته شوروی سابق، اطلاعات دست اولی به دست آورند.

در خلال سمینار، برخی از روزنامه‌نگارانی که فرصت سخنرانی به آنها داده شد، با دید انتقادی در زمینه آزادی مطبوعات در کشورهای خود مسائلی را بیان کردند که با واکنش شدید نمایندگان دولتهایشان روبه‌رو شد. در این زمینه از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.^(۳)

آنچه که در زیر می‌آید نگاهی است بر چند و چون این سمینار و وضعیت مطبوعات در این کشورها.

سمینار ارتقاء وسایل ارتباط جمعی مستقل و کثرت‌گرای آسیا از تاریخ ۵ تا ۹ اکتبر ۱۹۹۲ (۱۳ تا ۱۷ مهر ۱۳۷۱) در شهر آلماتا پایتخت قزاقستان تشکیل شد.

تشکیل این سمینار به همت یونسکو صورت گرفت و هزینه برگزاری آن نیز از طریق بودجه اضافی یونسکو (کمکهای اضافه‌ای که از سوی دولتهای گوناگون دنیا برای پیشبرد فعالیتهای یونسکو در اختیار گذاشته می‌شود)، برنامه عمران ملل متحد (UVDP)، بنیاد راکفلر در امریکا، چند کشور خارجی و چند مؤسسه بین‌المللی غیردولتی تأمین شد.

در این سمینار ۴۰۰ شرکت‌کننده و ناظر از ۵۳ کشور جهان حضور داشتند و بویژه در مورد مسائل مربوط به آموزش روزنامه‌نگاری، قوانین مطبوعاتی، تقویت جریان آزاد اطلاعات و اخبار در منطقه، توسعه سرویس‌های سخن‌پراکنی و تقویت سازمانهای حرفه‌ای به تبادل نظر پرداختند.^(۱)

وضعیت مطبوعات در پنج کشور آسیای مرکزی

یکی از جالبترین اسنادی که در سمینار یاد شده توزیع شد، پژوهشی بود که مارتین هادلوا (Martin Hadlow) مشاور ارتباطات منطقه‌ای یونسکو در آسیا انجام داده بود و در آن شناسنامه وضعیت ارتباطات همگانی در کشورهای آسیای مرکزی به چشم می‌خورد.^(۲) طبق این پژوهش وضعیت مطبوعات در پنج کشور آسیای مرکزی به شرح زیر است:

* قزاقستان

در این کشور بیش از ۷۵۰ نشریه ادواری

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی و تشکیل جمهوریهای مستقل شرایط جدیدی را از لحاظ مسائل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و غیره پدید آورد. یکی از مسائلی که مورد توجه قرار گرفته است، وضعیت ارتباطات همگانی در این کشورهاست.

در همین رابطه، سازمان علمی، آموزشی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) به منظور بررسی ابعاد گوناگون ارتباطات همگانی در کشورهای آسیای مرکزی، مهرماه گذشته، اقدام به تشکیل سمیناری در «آلماتا» پایتخت جمهوری قزاقستان کرد.

به گونه‌ای که اخیراً چند روزنامه بسته شده‌است، سردبیران آنها از کار برکنار شده‌اند و از امکانات چاپی آن برای کارهای دیگر استفاده می‌شود. همچنین با خبرنگاران این روزنامه‌ها بدرفتاری شده و حتی آنها مجبور به مهاجرت شده‌اند.

Smailov Kamil، رئیس اتحادیه روزنامه‌نگاران قزاقستان در این سمینار نسبت به اظهارات Andrei Sviridov واکنش نشان داد و اظهار داشت که برخی از کسانی که در سخنان Sviridov روزنامه‌نگار معرفی شده‌اند، روزنامه‌نگار نبوده‌اند و تعدادی از آنچه روزنامه برشمرده می‌شود، در واقع روزنامه نبوده‌است!

Ibrahim Kogahanov، مدیر مؤسسه اطلاع‌رسانی خصوصی SOC-IN قزاقستان که نماینده «بنیاد پشتیبانی بین‌المللی برای اصلاحات در قزاقستان و آسیای مرکزی» به شمار می‌رود، در سخنان خود به این نکته اشاره کرد که مشکلات زیادی در روابط بین دولت و وسایل ارتباط جمعی این کشورها وجود دارد. چه، فقدان اطلاعات قابل اعتماد سبب رواج شایعات می‌شود و این شایعات توسط گروه‌های خاصی مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. به عقیده وی این امر نشانه عدم بلوغ وسایل ارتباط جمعی این کشورهاست.

Farhad Rusiev، از دفتر رئیس جمهوری ازبکستان نیز دومین مقام کشورهای آسیای مرکزی بود که نسبت به اظهارات یک منتقد ارتباط جمعی این کشور واکنش نشان داد. وی در مورد اظهارات Albert Musin گفت که او اطلاعات غیردقیقی از وضع این جمهوری ارائه داده‌است. وی افزود که دولت این حق را داشته که انتشار روزنامه‌هایی را که گزارشهای آنها مسائل نژادی را در جمهوریهای تازه استقلال یافته برمی‌انگیزد، متوقف کند.

Jeren Taimova، قائم‌مقام سردبیر روزنامه عصر عشق آباد به نام Vecherni Ashgabat در اظهارات خود به این نکته پرداخت که در

* شماری از شرکت‌کنندگان توجه سمینار را به اخلاق روزنامه‌نگاری جلب کرده، مواردی را متذکر شدند که طی آن همکاران روزنامه‌نگارشان بدون محاکمه بازداشت شده‌اند و یا با آنها بدرفتاری شده‌است. آنها خواستار آزادی روزنامه‌نگاران زندانی و سرخورد قانونی دولت با روزنامه‌نگاران شدند.

Andrei Sviridov ناشر و سردبیر یک روزنامه مستقل در قزاقستان، در اظهارات خود مواردی را برشمرد که به ادعای وی روزنامه‌نگاران در این کشور بازداشت شده یا مورد بدرفتاری قرار گرفته‌اند.

Albert Musin سردبیر سابق هفته‌نامه Independent در تاشکند پایتخت ازبکستان به این مسأله پرداخت که آزادی مطبوعات در زمان حکومت کمونیستها بد بوده‌است ولی این «بد» در پی واژگونی اتحاد شوروی «بدتر» شده‌است. وی گفت که در واقع، هیچ مطبوعات آزادی در ازبکستان وجود ندارد،

Victor Zapolsk سردبیر یک روزنامه مستقل در شهر بیشکک پایتخت قرقیزستان اظهار داشت که دولتمردان سابق و بلندپایگان حزب کمونیست همچنان اختیار و کنترل وسایل ارتباط جمعی در این کشورها را بر عهده دارند. اما در حال حاضر این کنترل از طریق مؤسسات بازرگانی، که خود آنها تأسیس کرده‌اند، اعمال می‌شود.

* بسیاری از شرکت‌کنندگان به این نکته اشاره کردند که دولت کاغذ دولتی را فقط در اختیار مطبوعات دولتی قرار می‌دهد و روزنامه‌های مستقل مجبورند کاغذ را به قیمت گزاف از بازار سیاه تهیه کنند. یک ناشر روزنامه در این زمینه افزود که روزنامه‌های دولتی به قیمت ۹/۳۰ روبل فروخته می‌شوند، ولی بهای روزنامه‌های مستقل کمتر از ۲۵ روبل نیست. بهایی که باعث می‌شود تا شهروندان این کشورها از میان روزنامه یا مواد غذایی تنها یکی را انتخاب کنند.

حالی که ترکمنستان کسری بودجه ندارد، در عین حال اثری از روزنامه‌های مستقل در آن به چشم نمی‌خورد.

سوی آنچه گذشت و در پیش‌نویس گزارش نهایی سمینار منعکس شده‌بود، نشریه UNESCO Sources نیز در شماره نوامبر ۱۹۹۲ خود مقاله‌ای درباره سمینار به چاپ رسانید که در آن نظرات برخی دیگر از منتقدین ارتباطات اجتماعی در کشورهای آسیای مرکزی درج شده‌است. از جمله این موارد عبارتند از: (۳)

Muhabbatsho Mazhatsho سردبیر نشریه مستقل تاجیکستان به نام Jukhriat پیش‌بینی می‌کند، به سبب وجود محدودیت فراوان تا پایان سال ۱۹۹۲، تنها دو روزنامه در این کشور امکان حیات پیدا می‌کنند. یکی روزنامه مربوط به حزب کمونیست و دیگری روزنامه اسلامی!

Grigory Breigin سردبیر هفته‌نامه Caravan در قزاقستان بر این عقیده است مادامی که امکانات تولید روزنامه در اختیار دولت قرار دارد، روزنامه آزاد مفهومی پیدا نمی‌کند. او می‌گوید، فقط کافی است وزیر ارتباطات جمعی کشور به مدیر بزرگترین چاپخانه قزاقستان یعنی Davir تلفن کند تا چاپخانه با خودداری از چاپ روزنامه، عملاً آن را به سوی مرگ سوق دهد!

Saltanat Alshagirova سردبیر هفته‌نامه Karaganda که در قزاقستان منتشر می‌شود می‌گوید رسانه‌های جمعی دولتی در این کشور انواع سوبسیدها را دریافت می‌کنند و از امتیازات ترجیحی در مورد مالیات برخوردار هستند ولی رسانه‌های خصوصی حتی فکر استفاده از چنین امتیازاتی را نمی‌توانند در سر به‌پروارند. وی همچنین اظهار داشت که حقوق وی در ماه به ارز بازار آزاد ۵ دلار است و حقوق اعضای تحریریه از ۲/۵ دلار تجاوز نمی‌کند.

Mirbobo Mirrahim رئیس رادیو - تلویزیون دولتی تاجیکستان در سخنانی منتقدانه تنش میان ازبکستان و تاجیکستان را مورد بحث

قرار داد. همین موضع «میررحیم» سبب شد تا طبق خبری که در روز ۷۱/۱۱/۲۵ در ایران انتشار یافت، مأمورین کمیته امنیت ملی تاجیکستان وی را بازداشت کنند. (۵)

در کنار بحث‌های مربوط به آزادی مطبوعات در کشورهای آسیای مرکزی، یکی دو نکته جالب به شرح زیر، در سمینار ارتباطات قزاقستان به میان آمد.

Hiroyuki Oguchi از روزنامه Yomiuri Shimbun ژاپن در بحث مربوط به استفاده از آخرین تکنولوژیها در صنعت روزنامه‌نگاری اظهار داشت که روزنامه مطبوع وی ۱۴/۵ میلیون نسخه در روز تیراژ دارد؛ مؤسسه صاحب روزنامه دارای ۷ هواپیمای اختصاصی است و دفتر نمایندگی روزنامه با ۸۰ خبرنگار در ۴۰ کشور خارجی فعالیت می‌کند.

George Afonin نماینده اتحادیه روزنامه‌نگاران جوان قزاقستان اظهار داشت که تا به حال ۳۰۰ روزنامه‌نگار جوان در قزاقستان کار می‌کردند تا ۱۵۰ برگ خبری تولید کنند ولی مشکلات اقتصادی مانع ادامه فعالیت آنان شده‌است. وی از سمینار درخواست کمک مالی و معنوی برای ادامه فعالیت این روزنامه‌نگاران کرد.

دکتر مهدی تابشیان، قائم‌مقام صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران که به دعوت مستقیم مدیرکل یونسکو در این سمینار حضور داشت، در سخنان خود اظهار داشت که ۹۵ درصد جمعیت ایران مسلمان است. در چنین حالتی، نشریه‌ای که در صدد توهین به اعتقادات اسلامی برآید و این ارزشها را به دیده تمسخر بنگرد، اجازه نشر پیدا نمی‌کند. او همچنین اظهار داشت که مردم جمهوری اسلامی ایران تمایلی به ارزشهای غربی ندارند و به ارزشهای شمال نیز آلوده نمی‌شوند ولی در حالی که شخصیت مذهبی و ملی خود را حفظ می‌کنند، در صدد بهره‌گیری از جنبه‌های مثبت همه فرهنگها هستند. (۶)

بیانیه آلماتا

در پایان سمینار بیانیه‌ای موسوم به بیانیه آلماتا منتشر شد که اهم آن بدین شرح است: (۷)

○ سمینار آلماتا خواستار تغییر قوانین مطبوعاتی قدیمی، لغو انحصاری بودن صنایع چاپ و روزنامه و تأسیس (به عنوان یک موضوع فوری) مراکز مرجع در جمهوریهای آسیای مرکزی برای آموزش روزنامه‌نگاران و تبادل اطلاعات می‌شود.

○ سمینار پیشنهاد می‌کند تا یک شبکه اطلاع‌رسانی محلی برای حمایت از روزنامه‌نگاران و آزادی مطبوعات در منطقه تأسیس شود.

○ سمینار بر شناسایی موانع اقتصادی برای ایجاد رسانه‌های مستقل در منطقه تأکید کرده، روشهای جایگزینی را برای دریافت و توزیع مواد چاپی، ایجاد تسهیلات چاپ و سازماندهی مراکز اعتباری، با بهره کم جست‌وجو می‌کند.

○ از یونسکو، سایر سازمانهای بین‌المللی و سازمانهای حرفه‌ای و کشورهای کمک‌کننده و بنیادهایی که به برپایی سمینار کمک کردند، تقاضا می‌شود مساعدتهای خود را برای ایجاد و گسترش فعالیتهای ارتباطی در کشورهای منطقه، ادامه دهند.

پی‌نویسها:

1. United Nations Officeat Genera Press Release Ga/ 488-16 November 1994

2. The Situation of Media In Central Asia. By Martin Hadlow, VNESCO Regional Communication Adviser for Asia, VNESCO Publication, KAZ 192/10,24 September 1992

3. Seminar on Promotivg An Independent and Pluralistic Asian Media, Alma-Ata, Kazakbstan 5-9 Oct. 1992, Draft Final Report, VNESCO Publication, KAZ 192/11,9 Oct. 1992

4. UNESCO Sources, No 42, November 1992, pp. 18-19

۵. روزنامه سلام، شماره ۵۰۴، ۷۱/۱۱/۲۵، صفحه اول.

۶. نگاه کنید به: منبع مذکور در پی‌نویس شماره ۳، ص ۱۲.

۷. نگاه کنید به: منبع مذکور در پی‌نویس شماره ۴، ص ۱۸.